František Bártík

TÁBOR VOJNA

ve světle vzpomínek bývalých vězňů

VYŠEHRAD

ZAKÁZANÉ
PÁSMO

František Bártík

TÁBOR VOJNA

ve světle vzpomínek bývalých vězňů

Vyšehrad

© František Bártík, 2008

ISBN 978-80-7021-938-6

Obsah

Úvod 13

Tábor Vojna

ZAJATECKÝ TÁBOR 19
Pracovní podmínky 20
Zdraví 22
Strava 23

TÁBOR NUCENÉ PRÁCE 25
Pracovní podmínky 29
Ostraha 29
Útěky 30
Rušení 39

VOJNA JAKO NPT – U 39
Periodizace NPT 41
První období (1949–1951) 41
Druhé období (1951–1954) 45
Třetí období (1954–1961) 56
Stávka na Vojně 60
Vybrané pokusy o útěk 71

Bunkr

Bunkr 79
Kdo byl Jaroslav D. 81
Výstavba bunkru 85
Vzpomínky na pobyt v bunkru 87

Novodobá historie 98
A co říkají odborné posudky? 104

Vzpomínky bývalých vězňů tábora Vojna

Vladislav Vlasák 111
Lumír Solivar 112
Josef Wiedermann 113
Václav Petrák 114
Antonín Axamit 118
Josef Vácha 125
František Kozel 133
Ladislav Vavrouch 135

Závěr 175
Ediční poznámka 181
Poděkování 182
Vybraná literatura, studie 183
Osobní údaje o autorovi 186

…žádná překážka nebyla tak velká,
aby nebyla překonána nutností uranové těžby.

(Tomíček, R.: Těžba uranu v Horním Slavkově,
Sokolov 2001, s. 201.)

ÚVOD

Níže předkládaná práce přináší svědectví o neslavné kapitole těžby uranové rudy na území České republiky, a to o nasazení nesvobodných pracovních sil. Kniha je rozdělena na tři části. První z nich se věnuje jednotlivým obdobím tábora Vojna – od éry zajateckého tábora pro německé válečné zajatce přes tábor nucené práce a nakonec je pojednáno o nápravně pracovním táboře s periodickým členěním jeho vývoje. Vzhledem k rozsahu knihy se nejedná o komplexní zachycení historie tábora, ale o vybrané kapitoly z jeho existence. S ohledem na cílového čtenáře jsou vybrány zajímavé případy, jako jsou pokusy o útěk apod. Další část knihy se věnuje kauze BUNKR od jejího vzniku přes polistopadové řešení případu až po jeho definitivní tečku. Tato část přináší cenná svědectví o době nejtěžších represí na táboře Vojna a zároveň dokumentuje „polistopadové“ vyrovnání se s minulostí. Třetí část zachycuje historii tábora Vojna na Příbramsku zejména ve světle vzpomínek pamětníků. Jsme si vědomi jisté nevyváženosti, která je dána problémem objektivnosti podaných svědectví s odstupem několika desetiletí.

Během druhé světové války se začaly velmi zřetelně rýsovat linie konfliktu mezi Sovětským svazem a západními spojenci, který je znám pod označením studená válka. V březnu 1945 byl proveden těžký spojenecký bombový útok na Oranienburg poblíž Berlína. Cílem útoku byl závod na zpracování uranu Auergesellschaft a zásoby uranu tamějšího kuratoria. Když do městečka vpochodovala Rudá armáda, poznala, že útok nebyl ani tak určen Němcům, ale Sovětům, aby do jejich rukou nepadly německé uranové zásoby a technologie s dokumentací. Sovětský atomový projekt začal až v roce 1943 a do této doby o mnoho nepostoupil, což v neposlední řadě souviselo se Stalinovou skepsí vůči této nové technologii.

Po svržení bomb na Hirošimu a Nagasaki v srpnu 1945 se Sovětský svaz cítil ohrožen v pozici vítěze války, neboť nevlastnil „absolutní zbraň“. Výrobě atomové zbraně podřídil SSSR veškeré úsilí (koncem roku 1948 disponoval tisíci tunami uranu, což bylo v této době odpovídající množství

pro výrobu atomové zbraně; první sovětská atomová bomba vybuchla u Semipalatinska dne 29. 8. 1949). „Absolutní zbraň“ v amerických rukou donutila Stalina, aby přehodnotil nejen zahraniční, ale i vnitřní politiku. Ze strany SSSR byla vyvíjena maximální snaha dostihnout vojensky USA a poté je i předstihnout. Stalin v prvé fázi závodu ve zbrojení neměl žádný jiný zdroj uranu než jáchymovský uran, což velmi podstatně ovlivnilo sovětský atomový projekt. V Jáchymově se nacházelo jediné otevřené uranové ložisko v utvářející se sféře sovětského mocenského vlivu. V přehodnocení sovětské politiky si i Československo našlo své místo. Dne 23. 11. 1945 byla podepsána Dohoda mezi vládou Svazu sovětských socialistických republik a vládou Československé republiky o rozšíření těžby rud a koncentrátů v Československu, obsahujících radium a jiné radioaktivní prvky, jakož i o jejich dodávkách do Svazu sovětských socialistických republik. Tuto dohodu podepsal ministr zahraničního obchodu (národní socialista) Hubert Ripka a za SSSR náměstek ministra zahraničního obchodu Ivan Bakulin. Hodnocení této dohody je dosti problematické a ještě dnes záměrně zkreslované. *Byla to smlouva pro ČSR tak výhodná, že by se v dějinách mezistátních dohod sotva našla obdobná.* Co to prakticky znamenalo? Geologický průzkum v ČSR do roku 1960 ze 100 % plně hradil SSSR, do roku 1980 z 50 %. Do roku 1959 hradil SSSR veškeré výlohy na náš uran, a to včetně investičních nákladů, nákladů na občanskou vybavenost, byty, závodní stravování a dalších nevýrobních výdajů. K tomu ČSR ještě dostávala nejprve 15 % a později 10 % zisku. SSSR nám poskytl bezúročnou půjčku na dobu patnáct let, kterou jsme spláceli uranovou rudou. Otázkou zůstává určení její ceny. Další názor na podepsanou smlouvu byl takový, že *udělala z ČSR banánovou republiku, protože po celou dobu, až do roku 1990 se v podstatě za nevýhodných podmínek odvážel – neřeknu prodával – odvážel veškerý uran do SSSR…* Fakticky smlouva znamenala, že již před únorem 1948 bylo znárodněno jakékoliv podnikání v tomto odvětví. ČSR se dobrovolně vzdala možnosti volně disponovat s částí svého nerostného bohatství ve prospěch SSSR; dohoda se týkala i nalezišť do této doby neobjevených. Jelikož v této době je „uran“ tabu, nejsou o této dohodě dokonce informováni ani všichni členové vlády. (K velmi kuriózní situaci došlo dne 17. 1. 1946 na první schůzi pléna OSN v Londýně. Československou stranu na této schůzi zastupoval Jan Masaryk. V klíčové části projevu prohlásil, že věda by měla být v rámci OSN chráněna proti zneužití a zbrojní průmysl včetně nejnovějších vynálezů by měl být pod kontrolou OSN. *Mluvím s určitou znalostí tohoto předmětu, protože naše doly na radium v Jáchymově byly mezi prvními, které sloužily lidstvu dodávkami radia pro léčebné účely … A mohu zde, v naprosté pokoře, ale s hlubokým přesvědčením vyslovit naději, o které vím, že vy*

všichni sdílíte, že ani jedna částice uranu vyrobená v Československu nebude nikdy použita pro hromadné ničení a zkázu. (potlesk) *My v Československu chceme, aby náš uran byl použit naprosto naopak – aby stavěl, chránil a učinil naše životy bezpečnější a výkonnější. K tomuto účelu chceme věnovat naše doly na radium. Prosím, abyste nám pomohli.* Jeho návrhem na mezinárodní inspekci uranových dolů byli nejen Fierlinger a Gottwald, ale i Stránský a Šrámek zděšeni. Fierlinger obratem Masarykovi sdělil, že předsednictvo vlády se obává velmi nepříjemných politických důsledků, neboť je nepřípustné, abychom se nechali zavléci do podobných diskuzí, v nichž si musíme ukládat rezervu s ohledem na svoje závazky vůči SSSR, které mají zůstat tajnými. Masaryk nabídl svoji rezignaci na funkci vedoucího delegace i na ministra zahraničních věcí – vedení delegace bylo předáno Ripkovi.)

Již od počátku roku 1946 se stal osud uranového průmyslu pro západní svět hlavním signálem o směru československé zahraniční politiky. K 1. 1. 1946 byl v souladu se zněním smlouvy založen národní podnik Jáchymovské doly v Jáchymově. Ředitelem podniku se stává lidovec ing. Bohuslav Hegner. Tento muž se stal obětí vykonstruovaného procesu. Celá akce se jmenovala BUDOVÁNÍ a zahájili ji společně operativci útvaru SNB Jeřáb a příslušníci III. sektoru velitelství StB (1. oddělení, referát uran). Při následném vyšetřování se příslušníci StB ve věznici StB v Jáchymově dopouštěli na vyslýchaných fyzického násilí. Bývalý vedoucí vyšetřovací skupiny příslušníků III. sektoru velitelství StB Bohuslav Lejsek uvedl v roce 1963 před zvláštní komisí MV: *Viděl jsem mnohé předměty jako rákosky, hadice a myslím pendreky a důtky, o kterých se soudruzi vyjadřovali jako o pravdomluvech.* Např. ing. Stanislav Chmela byl po výsleších (byly mu vyraženy všechny zuby horní čelisti, vyhrožováno fyzickou likvidací a zatčením jeho manželky) donucen k doznání. Byl odsouzen k trestu smrti, který mu byl později změněn v doživotí, ostatní členové skupiny dopadli podobně nebo jen o něco lépe. V roce 1954 byla provedena revize procesu a členové skupiny byli omilostněni prezidentem republiky. Akce BUDOVÁNÍ byla jednou z odnoží tzv. protistátního spikleneckého centra Rudolfa Slánského. V této souvislosti je třeba uvést, že ing. Bohuslav Hegner, na rozdíl od ostatních členů skupiny, byl propuštěn až v květnu 1960 ve svých osmašedesáti letech.

Uranový průmysl byl téměř dvacet let řízen československo-sovětskou správou. Provoz dolů byl utajován jak před veřejností, tak i před vládou a členy komunistického vedení až do roku 1955 (Klement Gottwald si vyhradil, aby jáchymovská komise jednala pouze s ním). Až do roku 1955 bylo řízení těžby na všech stupních výhradně v rukou sovětských poradců. Mezi československou a sovětskou správou Jáchymovských dolů vznikaly

723

NPT č. 1 Opava

A-10

OSOBNÍ SPIS

A-1/160

Hegner

Bohuslav

Jméno

Příjmení

Rodné číslo přezvisko

Zaměstnání: bačský ing.

Rod. stav: ženatý

Národnost: český

Původní zvrl.: Ost.arpo

Kapitola: kapit.

Dítě zemřelo: ne

Narozen(a) [redacted] 1892 Kde Plzeň Okres ditto

Vazba: 1. od 22.10.1949 hod. do 19.7.1951 hod. 1. r. 8 m. 27d. hod. min.

Odsouzen-a rozsudkem: 1. Státní soud - Praha z 24. / 7. 1951 č. j. Ts I/I 122/50

K trestu: 1. 25 roků dohromady 2. 3. 4.

Pro trestný čin: 1. § 3/1, § 6 odst.1 z.č. 99/23 Sb § 3/1 z.č. 165/46 Sb 2. 3. 4.

Nástup trestu 19.7.1951

Počátek trestu 1. 22.10.1949 2. 3. 4.

Přerušení trestu

Konec trestu 1. ~~doživotí~~ 22.10.1974 2. 3. 4.

Další opatření

Propuštěn na svobodu dne a hod. 10.5.1960

Nebezpečnost: dl. 22 + 12

Pobytové bydliště (před uvězněním) Bratislava, Slovanská cesta 53

Bydliště po propuštění Praha 5 Stříbrná 357

Bohuslav Hegner, osobní spis vězně. (NA, SSNV)

zejména v prvních letech různé spory, ze kterých vyplynuly dva důsledky – členové československé komise se nepodíleli na řízení podniku; sovětští členové komise zaváděli různé zvyklosti, které byly v rozporu s naším právním řádem. V jáchymovském revíru se od roku 1946 rozvíjely a uplatňovaly metody charakteristické pro sovětskou totalitní moc – nasazení velkého objemu prací, nadřazení plánu skutečné efektivnosti a výsledkům prací, náhrada nedostatečné mechanizace velkým počtem manuálních pracovníků s primitivním nástrojovým vybavením, uplatnění nucených prací, malý ohled na bezpečnostní a zdravotní podmínky… O výsledku hovoří vysoké náklady na těžbu, zbytečně vynaložené investice, zmařené životy a zdraví lidí…

Rozsah a tempo uranového průmyslu překračovaly možnosti československého hospodářství a rozvíjely se na úkor jiných ekonomických úseků. Jáchymovské doly potřebovaly pracovní síly, které by se podílely na těžbě uranové rudy pro SSSR. Nedostatek pracovníků byl kritický, neboť se otevírala stále nová kutiska, ve kterých ale neměl kdo pracovat. Kromě kmenových (civilních) zaměstnanců Jáchymovských dolů, n. p., se na produkci uranové rudy podílely i nesvobodné pracovní síly v podobě německých válečných zajatců, chovanců TNP a odsouzených ve výkonu trestu.

Z bývalých táborů zřízených při uranových dolech je dnes zachován již jen jediný – tábor Vojna nacházející se poblíž Příbrami. Tábor je unikátní tím, že se v jeho areálu dochovaly některé původní stavby, a mimo jiné také tím, že prošel všemi etapami zneužívání nesvobodných pracovních sil k produkci uranu po roce 1945.

ZAJATECKÝ TÁBOR

Počátky nedobrovolné práce nesvobodných sil v podobě německých válečných zajatců v rámci uranového průmyslu představovaly dva dřevěné baráky obehnané ostnatým drátem u dolů Bratrství a Rovnost na Jáchymovsku. Do nich byla na konci zimy 1946 umístěna první stovka německých válečných zajatců. Na Rovnosti, kde se skupina osmdesáti zajatců brzy rozrostla na 250 osob, byl vybudován za jejich pomoci tábor skládající se z dřevěných baráků. Zajatecký tábor Bratrství byl dokončený 31. 7. 1947 – podle funkce, kterou plnil v soustavě zajateckých táborů, byl nazván Centrální (Ústřední). Na jaře a v létě 1947 byly vystavěny další tábory u šachet Svornost a Eliáš na Jáchymovsku a Prokop na Slavkovsku.

Kromě jáchymovské oblasti ve výše uvedeném období působily nesvobodné pracovní síly ve slavkovském a v příbramském prostoru. Hlavní pracovní silou na výstavbě tábora Vojna na Příbramsku byli němečtí váleční zajatci; ti sem byli dovezeni po roce 1947 jako stavební skupina. V rámci tábora Vojna existoval trestný tábor (viz níže). V letech 1946–1949 se v lokalitách těžby uranové rudy nacházelo celkem devět zajateckých táborů (ke zmíněným sedmi ještě patří Mariánská a Vršek na Jáchymovsku).

V září 1947 bylo nasazeno k těžbě uranové rudy kolem dvou tisíc zajatců – do této doby bylo vypraveno celkem pět transportních vlaků ze zajateckých táborů ležících v ivanovské, brjanské a jaroslavské oblasti. (V dnešní době velmi ztěžka prověřitelný pramen uvádí: *V období mezi lednem 1947 a červnem 1948 byli v pěti nebo šesti velkých transportech přivezeni němečtí váleční zajatci z táborů, kteří se nacházeli v SSSR, případně na území pod sovětskou správou ve východním Německu – „Štětín-Kreckow“, ze sovětských správ táborů v Minsku a Lvově, ze skupiny táborů Ivanovo zhruba 250 km severně od Moskvy, Brjansku, jemuž podléhaly také zajatecké tábory na Volze, a z tábora z Rigy.).*

Vnitřní správa a režim v zajateckých táborech byly sovětskou záležitostí, střežení spadalo do kompetence československých orgánů a zajišťované